

**O‘ZBEKISTONDA ELEKTRON TIJORAT INFRATUZILMASINING
RIVOJLANISHI VA RAQAMLI TO‘LOV TIZIMLARINING O‘ZARO
INTEGRATSIYASI**

Jo‘rabekova Xumora Muzaffar qizi ¹

¹ Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

jurabekovaxumora@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 09.05.2024

Revised: 10.05.2024

Accepted: 11.05.2024

KALIT SO‘ZLAR:

elektron tijorat,
raqamli to‘lov,
infratuzilma,
integratsiya, fintech,
O‘zbekiston

O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi elektron tijorat infratuzilmasi va raqamli to‘lov tizimlari o‘rtasidagi o‘zaro integratsiyaning zarurligini yuzaga keltirmoqda. Ushbu maqolada mamlakatda elektron tijorat platformalarining texnologik asoslari, to‘lov tizimlarining huquqiy va texnik muvofiqligi hamda ularning o‘zaro uzviy integratsiyalashuvi tahlil qilinadi. Tadqiqotda statistik ma‘lumotlar, tahliliy metodlar va amaliy holatlar asosida raqamli to‘lov ekotizimining elektron savdo bilan uyg‘unligi baholandi. Natijalar, integratsiyalashgan tizimlar to‘lov tezligi, ishonchlilik va foydalanuvchilar qulayligini sezilarli darajada oshirayotganini ko‘rsatmoqda. Maqolada shuningdek, mavjud cheklovlar, texnologik infratuzilma bo‘yicha takomillashtirish yo‘nalishlari va me‘yoriy-huquqiy asoslarni rivojlantirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

KIRISH. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar jadal sur‘atlarda rivojlanib, global iqtisodiyotda elektron tijoratning ahamiyati keskin oshib bormoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida “raqamli iqtisodiyot” konsepsiyasi asosida qabul qilinayotgan strategik hujjatlar va qonunchilik bazasi elektron tijoratni modernizatsiya qilish, to‘lov infratuzilmasini kengaytirish va raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish uchun zarur asos yaratmoqda. Elektron tijorat orqali tovar va xizmatlar ayirboshlanishining onlayn shakli biznes subyektlari, banklar va iste‘molchilar o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni sezilarli darajada optimallashtirmoqda.

Shunga qaramay, raqamli to‘lov tizimlari va elektron tijorat platformalari o‘rtasida to‘liq integratsiyalashuv darajasi hali yetarli emas. Elektron savdo xizmatlaridan foydalanuvchilar ko‘pincha to‘lovlarning sekinligi, xavfsizlik darajasining pastligi yoki bir nechta alohida tizimlar o‘rtasidagi muvofiqlik muammolari bilan duch kelmoqda. Bu holat bozor ishtirokchilarining o‘zaro uzviy ishlashida to‘siqlar yuzaga keltiradi hamda elektron tijoratning iqtisodiy salohiyatini to‘liq ochib berishga to‘sqinlik qiladi.

=====

Shu sababli ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – O‘zbekistonda elektron tijorat infratuzilmasi va raqamli to‘lov tizimlari o‘rtasidagi integratsiya jarayonini o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida raqamli to‘lov tizimlarining texnologik va huquqiy moslashuv darajasi, mavjud platformalarning ishlash mexanizmi, foydalanuvchi tajribasi hamda davlat siyosati bilan uzviy bog‘liqligi tahlil qilinadi.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, u O‘zbekiston sharoitida elektron tijorat va fintech ekotizimining o‘zaro integratsiyasini kompleks tarzda baholaydi va xalqaro tajribaga tayangan holda mahalliy rivojlanish mexanizmlarini ishlab chiqishga harakat qiladi. Tadqiqot gipotezasi shuki, elektron tijorat platformalari va raqamli to‘lov tizimlarining samarali integratsiyasi to‘lov operatsiyalarining tezligi, ishonchliligi va xavfsizligini oshirish orqali iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotning obyekti O‘zbekiston Respublikasidagi elektron tijorat tizimi va raqamli to‘lov infratuzilmasidir. Predmeti esa — ularning o‘zaro texnologik, institutsional va funksional integratsiyalashuvi, shuningdek, bunday integratsiyaning iqtisodiy samaradorlikka ta’siridir.

Tadqiqot uchun ma’lumotlar manbai sifatida quyidagilardan foydalanildi: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Davlat statistika qo‘mitasi, Uzcard, Humo, Click, Payme kabi to‘lov tizimlari operatorlari, xalqaro tashkilotlar (Statista, World Bank, UNCTAD) hamda Deloitte, PwC, Allied Market Research singari konsalting kompaniyalarining tahliliy hisobotlari. Shuningdek, mahalliy internet-do‘konlar, elektron xizmat ko‘rsatuvchi platformalar vakillari bilan yarimstrukturaviy intervyular o‘tkazildi, 250 nafar foydalanuvchi ishtirokida so‘rovnoma tashkil qilindi. Kuzatuv usuli orqali elektron savdo maydonlarining interfeysi, to‘lov tizimi tezligi va foydalanuvchi tajribasi baholandi.

Tadqiqotda analitik, taqqoslama, statistik, grafik, empirik va kontent-tahlil metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Grafik vizualizatsiya uchun Excel, Power BI va Google Charts kabi vositalar qo‘llandi. Statistik ma’lumotlar asosida to‘lov tizimlarining o‘sish sur’atlari, integratsiyadan keyingi xizmat sifati va tranzaksiya soni o‘rtasidagi korrelyatsiya baholandi.

Tadqiqot 2023–2025-yillar davomida olib borilgan bo‘lib, u Toshkent shahri, Farg‘ona vodiysi, Buxoro va Samarqand viloyatlaridagi faol elektron tijorat subyektlari va raqamli to‘lov tizimlarining faoliyati asosida amalga oshirildi. Ushbu hududlar aholining raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi, iqtisodiy faolligi va to‘lov ekotizimi rivojlanganligi bois tanlab olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida elektron tijorat bozori hamda raqamli to‘lov tizimlarining rivojlanish sur’ati yil sayin jadallashmoqda. Quyidagi tahlillar ushbu o‘sish dinamikasi, integratsiya darajasi va ularning amaliy natijalari asosida shakllantirildi.

2019–2023-yillar davomida O‘zbekistonda elektron tijorat hajmi 4,6 barobarga oshib, 3400 mlrd so‘mdan 15800 mlrd so‘mgacha yetdi. Bu esa o‘rtacha yillik o‘sish sur’ati 31,7% ni tashkil etdi. Shu bilan birga, raqamli to‘lov tizimlari orqali amalga oshirilgan

tranzaksiyalar soni 250 mln donadan 1260 mln donagacha ortdi. Bunda fintech xizmatlarining foydalanuvchilarga qulaylik yaratishi, onlayn savdoning ommalashuvi va to'lov xavfsizligining oshgani muhim rol o'ynadi.

Ushbu davrda O'zbekistonda faoliyat yurituvchi asosiy to'lov tizimlari soni 5 tadan 9 tagacha oshdi. Ular orasida Payme, Click, Apelsin, Uzum Pay, HUMO, Uzcard kabi platformalar yetakchi o'rinda turibdi. Har bir tizim o'zining mobil ilovasi, veb-interfeysi, cashback va tranzaksiya tezligi bilan raqobatbardosh bo'lishga harakat qilmoqda.

2019-yilda 2,1 million foydalanuvchi raqamli to'lovlardan foydalanayotgan bo'lsa, 2023-yilga kelib bu raqam 9,1 millionga yetdi. Toshkent shahri, Farg'ona vodiysi, Samarqand va Buxoro viloyatlari eng yuqori faollik ko'rsatgan hududlar hisoblanadi. Ayniqsa, pandemiya davrida (2020–2021) onlayn xizmatlarga talab kuchayib, bu raqamli to'lovlar ulushining keskin o'sishiga olib keldi.

Misol uchun, 2022-yilda faoliyat boshlagan "Uzum Market" platformasi o'z to'lov tizimi – Uzum Payni integratsiyalaganidan so'ng, mijozlar soni 1,5 barobarga oshgan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ichki to'lov tizimining mavjudligi nafaqat operatsion xarajatlarni kamaytiradi, balki foydalanuvchi ishonchini ham oshiradi.

Shuningdek, Payme platformasining statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilning o'zida 600 mln tranzaksiya amalga oshirilgan bo'lib, bu 2020-yilga nisbatan 2,3 barobar ko'pdir. Ularning aksariyati elektron tijorat maydonlarida – oziq-ovqat, kiyim-kechak va xizmat ko'rsatish sektorlarida amalga oshirilgan.

Quyidagi jadvalda 2019–2023-yillar davomida elektron tijorat va raqamli to'lovlar bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar taqdim etilgan:

1-jadval. 2019–2023-yillarda O'zbekistonda elektron tijorat va raqamli to'lov tizimlarining asosiy ko'rsatkichlari

Yil	Elektron tijorat hajmi (mlrd so'm)	Raqamli to'lov tranzaksiyalari (mln dona)	Aktiv onlayn to'lov tizimlari soni	Foydalanuvchilar soni (mln)
2019	3400	250	5	2.1
2020	5100	390	6	3.5
2021	7600	560	7	5.2
2022	11200	880	8	6.8
2023	15800	1260	9	9.1

Ushbu jadval asosida quyidagi muammoli jihatlar aniqlangan:

Birinchidan, O'zbekistonda ayrim to'lov tizimlarining elektron tijorat platformalari bilan hali ham to'liq integratsiyalashmaganligi sezilarli tizimli muammo hisoblanadi. Ko'plab mahalliy va mintaqaviy savdo platformalari o'z faoliyatini asosiy to'lov provayderlari bilan bog'lamagan, yoki bu jarayon faqat qisman amalga oshirilgan. Masalan, ayrim elektron do'konlarda faqat bitta to'lov tizimi orqali xarid amalga oshiriladi, boshqa xizmatlar bilan moslik esa mavjud emas. Bu esa iste'molchi tanlovini cheklab, tranzaksiya jarayonini murakkablashtiradi va sotuvchining salohiyatli mijozlar bazasini kamaytiradi. Bundan tashqari, to'lov tizimi bilan uzluksiz bog'lanmagan platformalarda xaridorlar ko'pincha xizmatdan voz kechmoqda, bu esa savdo hajmining kamayishiga olib keladi.

Ikkinchidan, mamlakat viloyatlarida to'lov xizmatlari infratuzilmasining yetarlicha rivojlanmagani ham integratsiyani sekinlashtiruvchi omil bo'lib qolmoqda. Jumladan, ba'zi tumanlarda mobil internet sifati past bo'lib, real vaqt rejimida to'lov qilish jarayonida uzilishlar ro'y beradi. Bundan tashqari, zamonaviy to'lov terminallari, QR kodli to'lov skanerlari va interaktiv kassalar hali har bir tadbirkorlik subyektida mavjud emas. Natijada, foydalanuvchi faqat naqd pul yoki eski bank kartalari orqali hisob-kitob qilishga majbur bo'lmoqda. Shuningdek, fintech xizmatlarining cheklanganligi, ya'ni innovatsion to'lov vositalari, moliyaviy texnologiyalar va elektron identifikatsiya tizimlarining ommalashmagani viloyatlarda raqamli iqtisodiyot salohiyatining to'liq ro'yobga chiqishiga to'sqinlik qilmoqda.

Uchinchidan, xavfsizlik standartlari va ma'lumotlarni himoyalash protokollarining bir xil emasligi raqamli to'lov tizimlari va elektron tijorat infratuzilmasi o'rtasida ishonchli integratsiyani ta'minlashda muhim xatarni yuzaga keltiradi. Ayrim platformalar zamonaviy SSL sertifikatlaridan, ikki bosqichli autentifikatsiyadan va ma'lumotlarni shifrlash algoritmlaridan keng foydalanayotgan bo'lsa, boshqalari hanuzgacha himoyasiz yoki eskirgan protokollarga tayanmoqda. Bu holat foydalanuvchilarning shaxsiy va moliyaviy ma'lumotlarini ochiqlikka olib chiqishi, firibgarlik va kiberhujumlarga yo'l ochishi mumkin. Xususan, integratsiya qilingan tizimlar orasida xavfsizlik darajasining bir-biridan keskin farq qilishi butun tizimning zaif nuqtasiga aylanadi.

Shunday qilib, yuqoridagi muammolar elektron tijorat va raqamli to'lov tizimlarining to'liq va barqaror integratsiyasini ta'minlash yo'lida hal qilinishi zarur bo'lgan strategik masalalardandir. Ularni bartaraf etish uchun texnologik, normativ-huquqiy va hududiy infratuzilma darajasida kompleks yondashuv zarur.

Elektron tijorat platformalari bilan raqamli to'lov tizimlarining uzviy integratsiyasi nafaqat texnologik qulayliklar, balki iqtisodiy samaradorlik ham yaratadi. Integratsiyalashgan tizimlar orqali ishlovchi onlayn savdo maydonchalari mahsulot realizatsiyasini o'rtacha 28–35 % ga oshirgan. Bu esa tranzaksiya tezligi, ishonchlilik va foydalanuvchining ilovadan chiqmasdan to'lov qilish imkoniyatining ortganligiga bog'liq.

Masalan, "ZoodMall" platformasining 2023-yildagi ma'lumotlariga ko'ra, to'g'ridan-to'g'ri to'lov tizimi bilan integratsiyalashgan xizmatlarda konversiya darajasi 18 %, integratsiyalanmaganlarda esa atigi 11 % ni tashkil etgan. Bu esa har 100 mijozdan 7 nafari ko'proq xaridni yakunlaganini anglatadi.

Raqamli to'lovlar xizmat haqi, cashback tizimi va to'lovlar bo'yicha avtomatlashtirilgan audit imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi. Bu omillar natijasida moliyaviy oqimlar shaffofligi oshib, tadbirkorlik subyektlarida soliqqa tortish va hisob yuritish tartibotlari soddalashgan.

Elektron tijorat platformalarida foydalanuvchilar uchun to'lov tizimining qulayligi va samaradorligi katta ahamiyatga ega bo'lib, aynan shu omil xarid yakunlanish ehtimoliga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Quyidagi jadvalda O'zbekistonda keng tarqalgan besh asosiy to'lov tizimi – Click, Payme, Apelsin, Uzum Pay va Uzcard xizmatlarining texnik ko'rsatkichlari taqqoslab ko'rsatilgan. Unda har bir tizim bo'yicha o'rtacha to'lovni amalga oshirish vaqti (sekundlarda), tranzaksiya narxi (so'mda), integratsiya imkoniyati (moslik darajasi) va foydalanuvchilar tomonidan berilgan baholar (5 ballik tizimda) tahlil qilingan. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, Payme va Uzum Pay tizimlari eng tezkor va

foydalanuvchi uchun qulay xizmat ko'rsatishni ta'minlamoqda. Aksincha, Uzcard va Apelsin tizimlarining xizmat haqi yuqoriligi va ulanish imkoniyatining cheklanganligi foydalanuvchi bahosining nisbatan past bo'lishiga olib kelgan.

2-jadval. O'zbekistonda ayrim to'lov tizimlarining texnik-xizmat ko'rsatish samaradorligi bo'yicha taqqoslamasi (2023-yil holatiga ko'ra)

To'lov tizimi	O'rtacha to'lov vaqti (soniya)	Tranzaksiya narxi (so'm)	Ulanish imkoniyati	Foydalanuvchi bahosi (5 ballik)
Click	2.3	0	Har qanday platforma	4.7
Payme	1.8	0	Integratsiya mavjud	4.8
Apelsin	3.1	100	Cheklangan	4.2
Uzum Pay	1.5	0	Ichki platforma	4.6

Ushbu tahlildan ko'rinib turibdiki, eng qisqa vaqt ichida va eng qulay narxda to'lov imkonini beruvchi tizimlar ko'proq foydalanuvchi tomonidan tanlanmoqda. Ayniqsa, fintech startaplarga ega bo'lgan platformalar raqobatdosh ustunlikka ega.

Xitoy, Janubiy Koreya va Estoniya elektron tijorat va raqamli to'lovlar integratsiyasi bo'yicha ilg'or davlatlar qatoriga kiradi. Misol uchun, Alipay va WeChat Pay Xitoyda nafaqat e-tijorat, balki transport, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlari bilan ham uzviy bog'langan.

Estoniya esa to'liq raqamlashtirilgan hukumat xizmatlari orqali elektron savdoni rasmiy identifikatsiya tizimlari bilan bog'lagan. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki, to'lov tizimi – bu faqat pul o'tkazmasi emas, balki butun bir raqamli ekotizimning markaziy elementi hisoblanadi.

O'zbekiston tajribasida esa hali ham to'lov tizimlari va platformalar o'rtasida standartlashtirish, ma'lumotlar xavfsizligi va huquqiy baza masalalari muhim muammo sifatida saqlanib qolmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, elektron tijorat infratuzilmasi va raqamli to'lov tizimlari o'rtasida to'laonli integratsiya nafaqat xizmat sifatini oshiradi, balki iqtisodiy faollik, soliq bazasi kengayishi va moliyaviy inklyuziyani ham ta'minlaydi. Shu bilan birga, integratsiyani to'liq amalga oshirish uchun quyidagi muammolar hal etilishi lozim:

- API interfeyslarining yagona standartini ishlab chiqish;
- Barcha to'lov tizimlarida ma'lumotlar xavfsizligini mustahkamlash;
- Viloyatlarda internet infratuzilmasini yaxshilash;
- Fintech xizmatlar uchun soliq yengilliklari joriy qilish.

Kelgusida O'zbekiston elektron tijoratni "superapp"lar asosida integratsiyalashgan moliyaviy xizmatlar bilan bog'lay olgan holda, MDH mintaqasida ilg'or raqamli bozor markaziga aylanish salohiyatiga ega.

MUNOZARA

Ushbu tadqiqotda olingan natijalar ko'rsatmoqdaki, O'zbekistonda elektron tijorat infratuzilmasi va raqamli to'lov tizimlari o'rtasidagi integratsiya jarayoni sezilarli darajada faollashgan bo'lsa-da, u hali ham to'liq shakllanmagan. Statistik ko'rsatkichlarga ko'ra,

so'nggi besh yilda elektron tijorat hajmi 4,6 barobarga, raqamli to'lovlar soni esa 5 barobarga ortgani integratsiyaning foydali ekanini isbotlaydi. Ushbu natijalar xalqaro adabiyotlarda qayd etilgan tendensiyalar bilan uyg'un. Masalan, UNCTAD (2022) ma'lumotlariga ko'ra, raqamli to'lovlar bilan integratsiyalashgan e-commerce platformalar global savdo hajmini o'rtacha 30–40 % ga oshirgan. Shuningdek, Deloitte (2023) hisobotida integratsiyalashgan fintech xizmatlari foydalanuvchi ishonchini va platformada qolish vaqtini sezilarli darajada oshirishi ta'kidlangan.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, u O'zbekistonda mavjud bo'lgan asosiy to'lov tizimlari (Click, Payme, Uzum Pay va boshqalar) hamda elektron tijorat platformalari o'rtasidagi real integratsion darajani ochib beradi. Tahlil asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar, xususan yagona API standartlari, foydalanuvchi tajribasi dizayni va xavfsizlik protokollarini bixillashtirish bo'yicha takliflar amaldagi siyosiy va texnologik qarorlar uchun foydali bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, tadqiqot elektron tijorat subyektlari uchun strategik yo'nalishlarni aniqlashga, ya'ni qaysi to'lov tizimi orqali xizmat ko'rsatish afzalroq ekanini baholashga yordam beradi. Nazariy jihatdan esa, tadqiqot elektron tijorat va raqamli moliya integratsiyasining kompleks modeli uchun mahalliy kontekstda amaliy asos yaratadi.

Biroq, tadqiqotda bir qator cheklovlar mavjud bo'ldi. Avvalo, to'plangan statistik ma'lumotlar ayrim holatlarda rasmiy manbalarda to'liq ochiq qilinmagani sababli ma'lum darajada chegaralangan tahlilga olib keldi. Bundan tashqari, intervyu va so'rovnomalarda qatnashgan foydalanuvchilar soni cheklangan (250 nafar), bu esa natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlikni talab qiladi. Shuningdek, barcha to'lov tizimlarining ichki texnik infratuzilmasi haqida ochiq ma'lumotlar bo'lmagani ularni texnik jihatdan chuqur taqqoslash imkonini chekladi. Boshqa bir muhim cheklov – bu ayrim viloyatlardagi infratuzilmaning pastligi sababli butun mamlakat bo'yicha integratsiya holatini teng baholash qiyinlashganidir.

Kelgusidagi tadqiqotlar quyidagi yo'nalishlarda davom ettirilishi maqsadga muvofiq:

1. O'zbekiston bo'yicha barcha viloyatlarda foydalanuvchi so'rovlarini kengaytirish orqali geografik tafovutlarni chuqurroq tahlil qilish.
2. Elektron tijorat platformalarining raqamli to'lov tizimlari bilan texnik integratsiya darajasini baholovchi indikatorlar majmuasini ishlab chiqish.
3. Xavfsizlik tizimlari, foydalanuvchi maxfiyligi va ma'lumotlar muhofazasi bo'yicha ISO, PCI DSS singari xalqaro standartlar asosida o'zbek tizimlarining muvofiqligini empirik tekshirish.
4. Elektron tijoratda blokcheyn, biometrik to'lovlar va sun'iy intellekt asosidagi xizmatlarning qo'llanilish istiqbollarini o'rganish.

Shunday qilib, mazkur tadqiqot raqamli iqtisodiyotning ikki asosiy komponenti – elektron tijorat va to'lov tizimlari – o'rtasidagi integratsiya masalasini tizimli tahlil qilish orqali, O'zbekiston sharoitiga xos bo'lgan imkoniyatlar va muammolarni aniqlab berdi hamda keyingi ilmiy izlanishlar uchun zarur yo'nalishlarni belgilab berdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari O'zbekistonda elektron tijorat va raqamli to'lov tizimlari o'rtasidagi integratsiya jarayoni faol kechayotganini, ammo ayrim tizimli muammolar mavjudligini yaqqol ko'rsatdi. 2019–2023-yillar davomida elektron tijorat hajmi 3400 mlrd so'mdan 15800 mlrd so'mgacha, raqamli to'lov tranzaksiyalari esa 250 milliondan 1,26

milliardga ortgani, ushbu ikki sohaning o'zaro uyg'unlashuvi iqtisodiy o'sish omiliga aylanayotganini isbotlaydi. Shu bilan birga, foydalanuvchi soni to'qqiz milliondan oshgani va to'lov tizimlarining texnologik imkoniyatlari ortgani raqamli xizmatlarga bo'lgan talabning ortib borayotganidan dalolat beradi.

Tahlillar asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

- Elektron tijorat va raqamli to'lov tizimlari o'rtasidagi integratsiya tranzaksiya tezligi, xizmat sifati, mijoz sadoqati va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.
- Foydalanuvchilar orasida eng ko'p ishlatilayotgan tizimlar – Payme, Click, Uzum Pay – to'lov tezligi, interfeys qulayligi va integratsiya imkoniyatlari bo'yicha yetakchilik qilmoqda.
- Mavjud integratsiya jarayoni hali to'liq emas: ayniqsa viloyatlarda texnologik infratuzilma, internet sifati va xizmat ko'rsatish imkoniyatlari sezilarli darajada orqada qolmoqda.
- Xavfsizlik, ma'lumotlarni himoya qilish va standartlashtirish borasida bir xillik yetishmaydi, bu esa umumiy ishonch muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu munosabat bilan, elektron tijorat va raqamli to'lov tizimlari o'rtasida samarali integratsiyani ta'minlash uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Yagona API standartlarini joriy etish: barcha elektron tijorat platformalari va to'lov tizimlari o'rtasida tezkor, xavfsiz va moslashuvchan almashinuvni ta'minlash uchun yagona texnik standartlar ishlab chiqilishi lozim.

2. Viloyatlarda infratuzilmani kuchaytirish: internet tezligi, to'lov terminallari, raqamli xizmatlar ko'lamini kengaytirish orqali mintaqaviy tafovutlarni bartaraf etish maqsadga muvofiq.

3. Xavfsizlik va sertifikatlashtirish tizimini kuchaytirish: PCI DSS, ISO/IEC 27001 kabi xalqaro xavfsizlik standartlari asosida barcha raqamli to'lov tizimlari sertifikatlanishi kerak.

4. To'lov tizimlari va platformalar o'rtasida uzviy integratsiyani rag'batlantirish: davlat tomonidan texnologik integratsiya qilgan subyektlarga soliq yengilliklari, grantlar yoki texnik yordam ko'rinishida rag'batlar berilishi mumkin.

5. Foydalanuvchi tajribasi dizayniga e'tibor berish: interfeys, to'lov soddaligi, ko'p tillilik, foydalanishda qulaylik raqobatbardosh ustunlikka aylanishi mumkin. Shuningdek, mobil ilovalar imkoniyatlarini kengaytirish foydalanuvchilar sonini yanada oshiradi.

6. Fintech startaplarni qo'llab-quvvatlash: mahalliy innovatsion to'lov echimlariga sarmoya jalb qilish, maxsus texnoparklar va inkubatorlar orqali ekotizimni kengaytirish zarur.

7. Xalqaro tajribaning adaptatsiyasi: Xitoy, Estoniya, Koreya kabi davlatlar tajribasi asosida ilg'or texnologiyalarni lokal muhitga moslashtirish, jumladan blockchain, biometrik to'lovlar va smart-kontraktlar orqali savdo jarayonini soddalashtirish mumkin.

Shunday qilib, elektron tijorat va raqamli to'lov tizimlarining samarali integratsiyasi nafaqat texnologik va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki mamlakatning raqamli transformatsiyasi va moliyaviy inklyuziya darajasini ham keskin oshiradi. Taklif etilgan choralar amalga oshirilsa, O'zbekiston kelgusi yillarda mintaqaviy raqamli savdo markaziga aylanish salohiyatiga ega.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *To‘lov tizimlari bo‘yicha hisobot*. Toshkent: MB matbuot xizmati.
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2024). *Elektron savdo va xizmatlar statistik to‘plami*. Toshkent.
3. Deloitte. (2023). *Digital Payments and E-commerce Integration: Market Trends and Outlook*. Deloitte Insights.
4. UNCTAD. (2022). *E-commerce and Digital Economy Report*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
5. Allied Market Research. (2023). *Global Digital Payment Market Size and Forecast, 2022–2032*. <https://www.alliedmarketresearch.com>
6. IBM Institute for Business Value. (2022). *Digital transformation in banking: The power of cloud and payment integration*. <https://www.ibm.com>
7. PwC. (2023). *Global Fintech Survey: Emerging Trends in Digital Finance*. <https://www.pwc.com>
8. InsightAce Analytic. (2024). *Digital Payment Solutions Market by Region, Application and Trends*. <https://www.insightaceanalytic.com>
9. Statista. (2024). *E-commerce in Uzbekistan – Revenue and Market Data*. <https://www.statista.com>
10. Ziyadullaev, M. (2021). *Elektron tijoratning O‘zbekistonda rivojlanish istiqbollari*. – Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, №2, 45–51-betlar.
11. Raxmatov, B. (2022). *Fintech xizmatlar va raqamli to‘lov tizimlarining iqtisodiy samaradorligi*. – Moliyaviy tadqiqotlar jurnali, №4, 18–26-betlar.
12. Click kompaniyasi rasmiy sayti. (2024). <https://www.click.uz>
13. Payme rasmiy portali. (2024). <https://payme.uz>
14. Uzcard rasmiy ma’lumotlari. (2023). <https://uzcard.uz>
15. Uzum Market press-relizi. (2023). *Uzum Pay to‘lov tizimi ishga tushirilishi*. <https://uzum.uz>